

ФЕМІНІЗМ В УКРАЇНІ: БЕРЕГІНЯ СІМЕЙНОГО ВОГНИЩА VS НЕЗАЛЕЖНА ЖІНКА

Постановка проблеми. В сучасному суспільстві розгортається процес активної трансформації соціокультурних уявлень про професійне призначення та можливості самоствердження жінок в Україні.

Такі традиційні моделі жіночої ідентифікації як матір, домогосподарка, дружина / коханка, що донедавна переважали в Україні та орієнтували жіноцтво на самореалізацію через взаємодію з чоловіком, активно ретранслюють патріархальні. Крім того, неусвідомлене наслідування стереотипних образів фемінності є потенційно небезпечним для жіночого здоров'я та світовідчуття на усіх етапах її життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Побудова концепції фемінності потребує звернення до феноменології (М. Мерло-Понті, Е. Гуссерль), екзистенціалізму (Ж.-П. Сартр, С. де Бовуар) та психоаналізу (З. Фройд, Ж. Лакан), що стали основою для подальшої легітимації жіночої тілесності у перспективі феміністичних версій феноменології та психоаналізу. Теоретичні засади фемінізму як філософського напрямку, майже не відомого вітчизняній науці, потребують чіткої характеристики. Зокрема, у працях таких зарубіжних дослідниць висвітлюються основні ідеї та підходи до проблематизації жіночого тілесного досвіду: А. М. Янг, К. Бігвуд, Дж. Грімшоу, Е. Малін, К. Шюс, Дж. Кореа, Л. Алкофф, Л. Фішер, А. Аль-Саджі, С. Лі Барткі, Б. Ставарска, С. Столлер, А. Нейманіс та ін. Серед сучасних українських науковців, які у своїх працях апелюють до феноменології, варто відзначити Н. П. Гапон, І. А. Жеребкіну, С. Т. Шимко, В. П. Агеєву, Л. В. Малес, С. В. Жеребкіна, В. В. Близнюк, О. С. Гомілко та ін.

Мета дослідження: обґрунтувати теоретико-методологічні засади дослідження поняття «фемінізму».

Завдання дослідження: дослідити феномен «незалежна жінка», яка займає місце в суспільстві на рівні з чоловіком.

Об'єкт дослідження: суспільно-політичні рухи в Україні.

Предмет дослідження: особливості та специфіка фемінізму й становища української жінки, в суспільстві.

Жіночий рух, що постав як організований політичний рух за соціально-політичні зміни в житті жінок, отримав назву – фемінізм. Цей термін має протяжну історію і сягає своїм корінням революційних подій у Франції XVIII століття. Від XIX століття за терміном закріплюється значення жіночої емансипації, яка пов'язувалася із рівноправ'ям.

Фемінізм – суспільно-політична ідея, яка стверджує потребу посилення прав жінок для зрівняння їх в правах з чоловіками [6, с. 54].

Фемінізм як категорію можна розглядати у різних значеннях. Найпоширеніше розуміння фемінізму – це його трактування як суспільно-політичного руху, який пращое над досягненням гендерної нерівності. Фемінізм як рух звали поділяти за двома схемами: хронологічним та тематичним. За хронологічним методом фемінізм розділяють на три (а деякі дослідники виділяють вже четверту) хвилі. Тематична класифікація ділить фемінізм за підходами та зв'язками. Дослідники виділяють три основні хвилі фемінізму [9, с. 78].

Перша хвиля розпочалася ще в середині XIX століття та стосувалася вимоги доступу жінок до вищої освіти. Також перша хвиля фемінізму відома виступами суфражисток, які боролись за надання жінкам активного та пасивного виборчого права. Однак, навіть якщо на законодавчому рівні жінки мають ті ж права і можливості, що і чоловіки, то фактично, під тиском гендерних стереотипів та ролей жінки перебувають у значно гіршому становищі [8, с. 44].

Друга хвиля фемінізму, яка розпочалася із публікації відомої праці Сімони де Бовуар «Друга стать» у 1949 році. Філософське переосмислення ролі жінки у цій праці вважається поштовхом до змін ролі жінок. Найкраще ці процеси пояснює поява гасла «Особисте є політичним». Так, феміністки починають говорити про проблему згвалтувань, домашнього насильства та про право жінки на аборт та репродуктивні права. Почали переосмислюватись критерії краси та жіночності [3, с. 11].

Третя хвиля фемінізму є дискусійною в наукових середовищах, адже складно визначити коли і де вона почалася і чи закінчилася. Найбільш поширеним є бачення «гендерних ролей» чоловіків та жінок з точки зору доміантності та влади. Вважається, що розвиток цієї хвилі фемінізму розпочався після публікації праці філософа Мішеля Фуко, який розглядав історію ієрархії через призму фізичного насильства, зокрема сексуального. Також третя хвиля фемінізму пов'язується з виникненням теорія, яка заперечує будь-яку нормативність і наполягає на потребі пошуку власної ідентичності, яка не обов'язково має бути частиною якоїсь групи. Що важливо, третя хвиля фемінізму не прийшла на заміну другій, оскільки велика частина проблем другої хвилі не вирішені повною мірою досі. Ці хвилі продовжують співіснувати паралельно [8, с. 77].

Майбутнє фемінізму і його основна інтелектуальна цінність залежать від його здатності продовжувати критикувати свої власні припущення і, таким чином, піднімати нові проблеми, породжені глобалізацією економіки, культури і дискурсу [9, с. 324].

В Україні поняття «фемінізм» починає з'являтися і обговорюватися з 1990-го року.

Це слово викликає у літературознавців і науковців України неоднозначну реакцію. Проте як літературна і політична течія український фемінізм оформився ще в 80-х роках XIX ст. Найяскравішими представницями в українській літературі були: Леся Українка, Олена Пчілка, Н. Кобринська, С. Русова, О. Кобилянська, С. Крушельницька та ін. [4, с. 15].

Під впливом феміністичних теорій європейських країн сформувався український жіночий рух. М. Богачевська-Хом'як, досліджуючи історичну ситуацію України, зробила

висновок, що «жодне з визначень фемінізму не можна прикласти до українського жіночого руху». Його особливістю є тісний зв'язок із національно-визвольною боротьбою [1, с. 166].

У Наддніпрянській Україні основні зусилля емансипаційного руху були зосереджені на боротьбі за право жінки на освіту. У 1878 р. засновано Вищі жіночі курси в Києві, 1880 – у Харкові. У 1884 в Києві засновано український жіночий гурток, який очолила О. Доброграєва. Згодом були засновані Київська жіноча громада, Товариство захисту працюючих жінок у Києві та Харкові. Жінки брали активну участь у культурно-освітньому русі (Х.Алчевська, О. Кобилянська, Олена Пчілка та ін.), а також у суспільно-політичному житті, зокрема у народницькому та соціал-демократичному русі [6, с. 235].

У 1884 році на західноукраїнських землях в Станіславі Н. Кобринська ініціювала створення «Товариства руських жінок». Існували також релігійно-добродійні жіночі організації – «Марійське товариство пань» у Львові (1904), «Товариство православних русинок» у Чернівцях (1908). У рамках жіночого руху проводились акції, спрямовані на розширення громадянських прав жінок (виборчі права, право на вищу освіту), на створення навчальних закладів для дівчат [5, с. 228].

Однією з представниць «світоглядного фемінізму» в Україні можна назвати Лесю Українку. Вона була інтелектуальною феміністкою. Леся Українка є однією з перших, хто перейнявся становищем жінок у нашому суспільстві. Вона хотіла, щоб жінка могла вільно й самостійно обирати свій шлях. Леся Українка була добре ознайовлена як з філософськими, так і з літературними теоріями своєї доби, вона часто ставила перед своїми героями глибокі філософські проблеми [4, с. 11].

Після встановлення більшовицького режиму в Україні жіночі організації не мали умов для вільного розвитку. Деякий час існували створені за ініціативою компартії т. з. в. жінвідділи. У 1930 роках «жіноче питання» в СРСР і в УРСР було оголошене повністю вирішеним. Незважаючи на відхід від традиційного фемінізму, розв'язання проблеми суспільного рівноправ'я жінок у радянський період характеризувалося підвищенням їхнього освітнього та професійного рівня, активною участю в науковому, літературно-мистецькому житті країни. Водночас нерозв'язаними залишилися проблеми «подвійного навантаження» жінок (на виробництві та вдома), захисту материнства тощо. У порівнянні з розвиненими країнами жінки України мали дуже невелике представництво у вищих органах державної влади, порівняно небагато їх було у виробничо-бізнесовій еліті [3, с. 17].

XX-XXI століття суттєво змінили роль жінки в суспільстві. Відбулися радикальні зміни їхнього правового статусу. Світова громадськість, в тому числі Організація Об'єднаних Націй, Міжнародна організація праці та інші відносять питання про становище жінки до числа глобальних проблем людства [9, с. 189].

У нашій країні давно проголошена рівність та чоловіка. Але чи є необхідність пояснювати, що рівність за законом не є ще фактичною рівністю в житті. Вона залежить не стільки від правових норм, закріплених у законі, скільки від реальних соціально-економічних

умов, за якими ці норми реалізуються. Образ жінки завжди уособлював материнство, сімейний затишок та красу. Жінка вважається берегиною роду та домашнього вогнища. В Україні роль жінки-берегині завжди була значною: їй присвячували рядки поетичних творів, романів, її величоспівували у піснях, в картинах, і ін. Головною ознакою образу Берегині є материнство. Властиве патріархату, бачення жіночих репродуктивних функцій як основного покликання й гіперболізація материнських та опікунських ролей жінки, відображається у багатьох культурних публікаціях, що стосуються теми жінок. Вони ідеалізують матір та вимагають материнської самопошвяти від кожної української жінки і цим забирають можливість реалізації в інших галузях [4, с. 13].

Український феміністичний рух у перші роки незалежності полягав у тому, що жіночі інтереси у ньому були підпорядковані інтересам державним інтересам. Так, у Програмі Української християнської партії жінок сказано: «Жінки України змушені великою відповідальністю перед народом та своїми дітьми мобілізувати всі сили, щоб рятувати націю від фізичного та духовного виродження, відродити наші національні традиції, національну свідомість та високу християнську мораль». Накреслюючи функції жінки-Берегині зі сім'ї на сферу соціально-політичну, громадські організації закликали жінок опікуватись Україною, як це робить матір-господиня, тобто продовжували обстоювати право і обов'язок кожної жінки бути Берегиною та позиціонувати як матір, навіть за межами сім'ї. [7, с. 57].

Науковці провели низку досліджень щодо гендерної ситуації на ринку праці. В Україні гендерна система функціонує через низку стереотипів, що стосуються «чоловічого» і «жіночого». Виділяють три умовні групи гендерних стереотипів:

– перша група базується на уявленнях про психологічні риси та якості чоловіків та жінок - стереотипи. Відповідно до цих стереотипів чоловіки та жінки є абсолютними протилежностями. Чоловікам властиве активне й творче начало, а жінкам - природно-репродуктивне.

– друга група, розділяє професійні ролі чоловіків і жінок. Для жінки провідними є ролі сімейні, а для чоловіків - ролі професійні;

-третю групу складають стереотипи, які пов'язані з різницею у праці. Жіноче місце - у сфері виконавчої та обслуговуючої царини, чоловіка - у сфері більш творчої праці. [2, с. 159].

Як цілком слушно зазначила Мар'яна Рубчак, «більшість українок ще не усвідомила, що їхня ідентичність реконструюється в рамках чоловічих моделей влади задля того, аби посилити привілейовану чоловічу систему вартостей. Їхнє широке прийняття підлеглих ролей... засвідчує дівість подібної соціалізації» [3, с. 8].

В ході дослідженнями прийшли до наступних висновків:

Небезпека, яка чатує на прихильне до Берегині українське жіноцтво полягає в створенні та підтримці ілюзії про особливе і високе становище жінки в Україні, що насправді має мало спільного з соціальними реаліями. Водночас така позиція фактично дає моральні підстави для витіснення жінок з політичної та економічної сфер, заохочуючи жінок повертатись у дім та сім'ю, де вони такі важливі, потрібні, де начебто тільки й можна жінці себе реалізувати.

Жінкам варто зрозуміти, що реалізація полягає не лише у материнстві та створенні затишку дома, жінки можуть впевнено крокувати та змагатись на кар'єрній арені з чоловіком.

Характерними особливостями феномену жіночості є культурна універсальність, нормативність. Застосування методології феміністичної філософії до осмислення концепту фемінності засвідчує потенціал для пошуку та продукування множинних, індивідуалізованих моделей фемінної ідентичності, вільних від ідеологічного навантаження гетеро-сексуальної гегемонії. Простір для артикуляції варіативної фемінності репрезентується практиками сучасного мистецтва, що зумовлено рефлексивним потенціалом та трансформаційними інтенціями даної сфери.

Список використаних джерел

1. Заграй Л. Теорії гендеру: Гендерні дослідження у психології. Навчальний посібник. Івано-Франківськ. 2019. 265 с.
2. Конціцька Г. Теоретико-методологічні основи дослідження феміністських рухів у політиці. Львів. 2017. 219 с.
3. Кісь О. Господиня, жінка у праці й творчості. Народна культура українців: життєвий цикл людини. історико- етнічне дослідження. Київ: Дуліби, 2012. С. 5-19.
4. Кісь О. Кого оберігає берегиня, або матриархат як чоловічий винахід. *Дзеркало тижня*. Харків. 2005. С. 11-16.
5. Марценюк Т. Чому не варто боятись фемінізму. Київ: Комора, 2018. 328 с.
6. Павличко С. Фемінізм. Київ: Основи, 2002. 322 с.
7. Таран Л. Жіноча роль. Жінка-автор у сучасній прозі. Емансипаційний дискурс. Київ: Основи, 2007. 126 с.
8. Arend P. Gender and Advertising. *Gender & Pop Culture*. Sense Publishers, 2014. P. 53 – 80.
9. Castle G. *The Black well Guideto Literary Theory*. Malden: Wiley-Blackwell, 2007. 352 p.